

VI. 3 майстерні художнього перекладу

Рубрика «3 майстерні художнього перекладу» продовжує знайомити наших читачів з новітніми перекладами творів світової класики рідною мовою. У цьому випуску читацькій увазі пропонується україномовна версія прологу з «Кентерберійських оповідок» – визначної літературної пам'ятки англійського Середньовіччя, що належить перу Джеффри Чосера – «батька англійської поезії», яскравого представника проторенесансу. Переклад здійснений одним із найталановитіших фахівців художнього перекладу – Максимом Стріхою, завдяки якому вітчизняний читач зміг долучитися до поетичного світу таких видатних майстрів слова, як Данте, Шекспір, Вордсворт, Вітмен, Кіплінг, Йейтс та ін.

Джеффри Чосер

Кентерберійські оповідки

Пролог

Коли вже Квітень зливами рясними
Напоїть ниви, що були сухими
У Березні, щоб кожне в них стебло
Весняним квітом буйно процвіло,
Коли Зефір повіє легковійно,
Щоб кожен ліс чи поле чудодійно
Змінилися, і Сонце молоде
За половину Овна перейде,
Коли вже птаство сповнить співом ночі
І спати вже ніхто тоді не схоче –
(Сама Природа всіх бере у бран!) –

10

VI. 3 майстерні художнього перекладу

Тоді вервечка чимала прочан
Рушать збереться у краї чужинні,
Там визначній вклонитися святині;
Від дальніх Англії усіх кінців
До Кентербері путівець їх вів,
Святий де мучень дивну силу має
І людям хворощі усі зціляє.

Такого весняного дня якось
У «Табарді» в Савтверку довелось 20
Мені заночувать, як, вірний слову,
На прощу в Кентербері рушив знову;
Туди ж зайшов, як ліг нічний туман.
Гурт дев'яти ще й двадцятьох прочан,
Що встиг уже здружитися в дорозі

І разом вирішив собі по змозі
Святинь Кентерберійських досягти.
В заїзді можна завше тім знайти
І місць у стайнях, і кімнат доволі, 30
Тож, захід щойно згас на видноколі,
Я був уже знайомий з усіма,
Мов з ними разом вирушив притьма;
Й поклав собі, що до ватаги тої
Пристану в прощі до мети святої.

Та, поки є часинка відітхнуть
Перш, ніж пуститися у дальшу путь,
Оповісти здається тут доречно
Про кожного, із ким спізнався гречно:
Якого був хто стану і звання,
Чим хліб хто заробляв собі щодня, 40
І хто в які з них убирався шати;
Із Лицаря я маю розпочати.

Той ЛИЦАР був найвизначніший з них
І, в обладунках всівшися міцних
На румаку, по-лицарськи достоту
Ніс гідність, вірність, милість і чесноту.
І в війнах, що його володар вів,
Він поміж перших завше був бійців;

З ним християни бились і погани –
Усюди був він смілий без догани. 50
Александрія підкорилась нам, -
І поміж перших був він, звісно, там;
І незрівнянний був він поміж Прусів;
Серед Литви ніколи й серед Русів
Його ніхто з хрещених не здолав.
І Альджезір коли в Гранаді впав,
Він був на мурах, був на Грецькім морі,
Як берег Африканський вліг в покорі.
В Атталію сурмили як похід,
Вождеві, звісно, рушив він услід. 60
В п'ятнадцятьох він битвах був смертельних,
За віру гинув у пісках пустельних,
Хоч джура не один в боях упав, -
Сам був він завше серед перших лав.
Колись він сміло бився під Мілетом, -
Поганець-Турок нині вже живе там.
Його окрила слава голосна;
Та скромний і, мов дівчина ясна,
Люб'язний був він, і лихого слова
Його ніколи не містила мова; 70
Хто разом з нами їхав путівцем,
Усіх чеснот був лицарських взірцем.
І, хоч були і коні добрі в нього,
Убрання не вдягав він чепурного,
А плащ його був темний і брудний,
На нім лишилися сліди війни, -
З походу повернувшись додому,
Подався лицар дякувать святому.
І юний син, СКВАЙР-джура, був із ним,
Він жвавим виглядав і показним, 80
Мов завите, було його волосся;
Мав літ із двадцять – так мені здалося.
Мав стан він дужий і середній зріст,
З усього видко, мав бійцівський хист
І юність, пребагату на події

VI. 3 майстерні художнього перекладу

В долинах Фландрії та Пікардії, -
Звитягу виявити він спішить,
Щоб нею ласку дами заслужить.
Гаптовані були на ньому шати,
Мов поле влітку, на квітки багате. 90

Мав звичай: чи співай, чи награвай! -
Ну, словом, як травневий був розмай.
Плащ куций з довгими мав рукавами,
А вершник був - не розкажуть словами.
А ще умів пісні komponувать,
Писати, малювати, танцювать.
Так порадить любовній міг пригоді,
Що ще й не спав - а світло вже на сході.
Отож, чесноти мав він чималі,
Й прислужував отцеві при столі. 100

Ще ЙОМЕН подорожував при ньому,
(Більш не велів він їхати нікому), -
Каптур і плащ зеленого сукна
Носив той хлопець, мав ще й стріл сповна
В сагайдаку, - а пера в них яскраві, -
Тож убирався він як йомен бравий;
І пера ті трималися як слід;
Ще й лука ніс він, грізного на вид.
Чоло у зморшках мав і смаглий лиця,
Міг змайструвати все, що знадобиться. 110

Від тятиви зап'ясток захищав
Браслет міцний; меча й щита він мав
При однім боці, ще й ножа - при другім,
Його ніхто б не визнав недолугим;
При серці висів срібний Христофор,
А ріг мисливський ніс тонкий узор
І був готовий завше засурмити.

ГУМЕНЯ у гурт сей знакомитий
Теж приєдналася, й божба її
Була така: «Клянусь святим Лої!» 120
А прозивалась «пані Еглантина».
І службу Божу гарно і картинно,

Як і годиться, промовляла в ніс;
Францужчини найважливіших рис
Вона у школі в Стретфорді навчилась,
І в них до парижан не долучилась.
Трималась вишукано при столі:
З вуст не ронила кусники малі
І пальців не встромляла у підливу.
А кожен кусень так несла дбайливо 130
До вуст, аби він долі не упав;
З лиця їй чемний вираз не збігав.
Губу собі ретельно так втирала,
Що та на чашці й сліду не лишала
Масного, і потраву взять собі
Поважно намагалась далєбі.
В поводженні вона була приємна
І приязна, і завше вельми чемна,
Триматись прагла так, мов при дворі,
І у великій гідності й добрі 140
Поводилася мило і статечно.
Її натура лагідна і гречна
Була настільки повна співчуття,
Що плакала, коли не до пуття
Втрапляла в пастку на погибель миша.
Для песиків її звичайна їжа
Були м'ясце, вершки і білий хліб;
Ридала, як один у наглий штиб
Сконав із них, дрючком лихим діставши;
Було то серце, співчутливе завше. 150
Серпанок гоїно прикривав навскіс
Зелені очі й витончений ніс,
Вуста маленькі, мов ясні коралі.
Шнурочки-брови варті згадки далі
Й високе гордо знесене чоло, -
В ній поєднання всіх чеснот було.
Носила пані та чудові шати,
Браслет червоний на руці багатий,
А на разку зелених намистин -

VI. 3 майстерні художнього перекладу

Кулончик широзлотний; напис він 160
Містив: «А» у вінцеві чепурному,
І «*Amor vincit omnia*» потому.
ЗАКОННИЦЯ ще їхала при ній,
І трьох святих отців поважний стрій.
МОНАХ там був, - красою вирізнявся,
Він відав справами й на ловах знався;
Із нього, певно б, добрий був абат.
У стайнях кілька добрих мав лошат,
Дзвеніла при їзді у нього збруя 170
Дзвіночками, що кожен з них вторує
На тій капличці дзвону, де монах
В найвищих перебував святих правах.
Законам Бенедикта у покорі
Він не влягав, - були ж бо засуворі
Для нього, й приписи минулих днів
Задля сучасності він залишив.
Тож уважав не вартим він нічого
Той аркуш, що вістив: мовляв, святого
Не вийде із мисливого вовік, 180
Ну а чернець, з обителі що втік, -
То риба без води, без мурів стеля, -
Він устриці б не дав за мудрагеля.
Сей висновок із ним я поділяв:
Що міг він вичитать між тих оправ,
Що шафи монастирські прикрашали?
Що може взяти чоловік бувалий
Від Августина? Як сповнять обіт?
Хай Августин той сам рятує світ!
Він знав: монаху полповать годиться;
Його хорти летіли, наче птиця, 190
І насолоду верхи зайця гнать
За жоден скарб не зміг би він віддять.
Тож хутром рукави його підбито
Найрідкіснішим знизу знаменито;
Й на каптурі увагу приверта
Всім застібка кунштовна золота

Із візерунком – штучка небувала!
Мов скло, потилиця його блищала;
Коли б сюди додати й сала плат,
Із нього був би видатний прелат. 200
Його очищі бігали неспинні,
Неначе в грубі вогники пломінні;
Взуття міцне, чудовий жеребець, -
Він справді був прелатам всім взірець!
Йому блідому бути не до речі, -
Тож був рум'яний, наче лебідь з печі;
І личила булана масть коню.
Був ще ЧЕРНЕЦЬ веселий, що пеню
Його з округи послано збирати. 210
В Законах чотирьох не розшукати
Такого красномовного, як він.
І вдарив багатом до шлюбу дзвін,
Бо він їх наділяв дарами споро; -
Він Ордену своєму був опора!
В своєму графстві за невтомний труд
Його любив по селах вільний люд,
Та над усе – в містах шляхетні дами;
Гріх відпускать належними словами
Він як ніхто по сповіді умів, - 220
Його ж на те Закон благословив.
Тож каяття вмів вислухати мило
Й покуту зразу визначить до діла,
Що не була ніколи заважка,
Де віддарунок, – знав, – його чека.
І Орден там убогий процвітає,
І гріх подоланий там відступає,
Де щиросердне каяття в гріхах
Приймає в люду приязний монах.
Бо ж є такі, що їм покута щира 230
З плачами – непосильна понад міру;
Їм, замість побиватися й тужить,
Монаха сріблом краще наділить.
А сам він завше перебував готовим

Щось залишити в дар гарненьким вдовам.
І голос весело його бринів,
Бо скрізь він ладен був почати спів,
Де з ним ніхто зрівнятися не сміє.
Біліша лілії у нього шия,
Та голова бійця була на ній.
Таверни всі у кожній стороні 240
Він знав – з шинкарками і шинкарями;
А з прокаженими і жебраками
Не знався зовсім – нижче те було,
Аніж його високе ремесло.
Від прокажених гурту-бо страшного
Не слід чекати доброго нічого;
І не до вбогих та смердючих нір, -
Вчащає у заїзди добрі клір.
Але, як можна щось перехопити,
Не гребував і сам він попросити
Де треба, - в старцюванні, далєбі,
Чернець не мав суперників собі. 250
Ще й платив, аби в його окрузі
Не жебрали його братове-друзі.
Здригнулось не одній вдові єство,
Його зачувши "*In principio*";
Він жодної не марнував нагоди,
Отримуючи щедрі нагороди,
Й виставу завше був готовий грать.
Посварених ще брався поєднать,
Коли суди траплялись полубовні, -
Був ваш за невелику плату вповні 260
І як учений виступав правник,
Магістр, чи й папа, краще б не прорік!
Говорячи, був трохи шепелявий,
Англійського щоб красномовства вправи
Злітали з вуст йому щонайніжніш.
Співати, а чи грати брався лиш,
У нього так палахкотіли очі,
Немов зірки морозяної ночі.

Прозвався Губертом сей молодець.
Ще бородатий їхав там КУПЕЦЬ, - 270
Його одержу різнокольорову
Вінчали шапка з Фландрії боброва
І пряжки черевиків золоті.
І все, що нам повідав у путі,
Було, неначе золото, вагоме;
Йому ж бо досконало все відоме:
Який товар іде в які порти,
Яку монету краще берегти.
І не могли ми анітрохи знати,
Що він уже боргами був багатий; 280
Але, знавець усіх купецьких справ,
Так певно він про позички казав,
Що брали ми почуте все на віру;
Його я ймення не згадав допіру.
У гурті був і з Оксфорду СТУДЕНТ, -
На «Логіці» давно провчився вщент.
Буда худа й похила в нього шкапа,
Та й він, кощавий, ледве сам чалапа.
Тверезий і голодний погляд мав,
Стару й убогу одіж убирав. 290
Ні в церкві не здобув собі він чину,
Ані на світській службі на заміну.
Зате усюди при собі возив
Із двадцять десь оправлених томів
Він Арістотелевого учення,
Що заміняли одіж і вгощення.
Бо каменя філософ - я казав -
Наш філософського не розшукав,
Й, отримавши від друзів подаяння,
Все витрачав на книги і навчання; 300
І щиро їм молитвою платив
За плату, котрою учився й жив.
Бо, крім науки, він не знав нічого.
І слова зайвого не вчуть від нього,
А те, що промовляв студент нагий,

VI. 3 майстерні художнього перекладу

Було все стисле й сповнене ваги.
Моральними чеснотами багатий,
Він мав за втіху вчитися й навчати.

СЕРЖАНТ СУДОВИЙ, мудрий чоловік,
Що при святому Павлі діять звик, 310
Тримавсь окремо, виважено й гідно, -
Що він значна особа, зразу видно, -
І завше дуже мудро говорив.
Бо він багато справ судових вів,
І мав на те патенти й привілеї.
Тож, скориставшись із ваги своєї,
Чимало статків нагромадив він.
І, посідаючи високий чин,
В суді суть кожної він бачив справи,
Бо знав докладно пункти та устави. 320
Всі бачили: веде він безліч справ,
(Хоч дещо менше їх насправді мав).
Ще й кожен позов знав і покарання
З часів Нормандського завоювання.
Як працю він над виступом своїм
Завершував, - то ані коми в нім
Не можна вже тоді було змінити.
Вбирався у сурдут він знаменитий, -
Його з шовковим поясом носив. 330
Про зовнішність усе я оповів!
З ним обіч ФРАНКЛІН їхав верхи вміло;
Мов стокрот, борода у нього біла.
З комплекції сангвінік був лицем
І снідав хлібом, змоченим винцем.
Він жив для втіх, таку вже мав натуру,
І відданим був сином Епікуру,
Який вважав: чутгева втіха – се
Добро єдине, що життя несе.
Майна у графстві власник дорогого,
Щедріший Юліана був святого. 340
Для всіх його відкритий завше дім,
Вино і хліб гостей чекають в нім,

А, окрім того, пироги із м'ясом,
Печеня різна й риба; ну, а часом
Наїдками сніжило просто там,
Ну, і запити чим було гостям.
Свою гостинність змінював широку
В узгодженні хіба з порою року.
Було доволі птиці в курниках.
Багато риби плавало в ставках. 350

І лихо кухарю, чия підлива
Не смакувала до того м'ясива!
У залі для гостей силенних сил
У нього завше був накритий стіл.
В усіх брав участь сесіях судових,
В парламентських дебатах гонорових.
Ніж і маленький з шовку гаманець
При білім поясі носив їздець.
Шерифом він округи був своєї 360
І там взірцем для шляхти усієї.

ГАЛАНТЕРІЙНИК їхав і ТЕСЛЯР,
А з ними ТКАЧ, КИЛИМНИК і ФАРБАР,
В однакові вони вдяглися строї
На свідчення їх спілки цехової.
Усе новеньке, з голочки на них;
Ножі не в піхвах мідяних простих,
А в сріберних, оздоблених кунштовно;
Ну, словом, всі прегарні невимовно!
То гурт був справді гідних горожан,
Мав кожен статки і тугий гаман. 370

Здавалось: кожному колись годиться
З них олдерменом врешті-решт зробиться,
Бо і майно було в них, і дохід;
Дружини в них статечні всі на вид,
І кожна прагла в мрійному тумані,
Аби і їй колись казали: «Пані!»
А у святочний день і їх нехай
Несуть, мов королеві, сукні край.

Із ними й КУХАР був хазяйновитий,

VI. 3 майстерні художнього перекладу

Який навик лагоминки варити 380
Й потрави різні на всілякий смак.
Ель розрізняв з найтонших він ознак;
Міг зготувать пиріг він і смаженю,
І юшку, і з підливою печеню.
Але, на жаль, при всій його вазі,
Мав гнійну виразку він на нозі.
Ну, а солодощі робив найкраще.
Ще з ними ШКІПЕР їхав роботящий,
Що був, здається, з Дортмутських країв.
Не надто добре він в сідлі сидів; 390
Була на нім кирея по коліна,
Кинджал при боці виглядав картинно
На ремені від ший і під плече.
Був чорний від засмаги, бо пече
Улітку сонце, - словом, хлопець бравий.
Він соком виногрон упивсь на славу
В Бордо, коли купець-нероба спав.
Він вишуканості не визнавав:
Потопить у бою судно вороже, -
То рушити на дно й морцям поможе. 400
Всі течії знав досконало він,
Припливи, скелі, де чига загин,
Всі гавані він вивчив достеменно
Й порти від Гулля аж по Картагену.
У нім відвага - й розуму вузда;
Була від бур кошлата борода.
І вся йому земна відома сфера
Від Готланду й до мису Фіністерра,
І всі проходи край отих земель.
Ще й звався «Маддалена» корабель. 410
Із ними був ще ДОКТОР МЕДИЦИНИ, -
На світі не знайдеться більш людини,
Що тямилася б на хворобах так.
Ще й був він в астрономії мастак:
За пацієнта стежачи зорею,
Природи магією він від неї

Сприятливий довідувався час, -
Як ліки діють найпевніш на нас.
Знав: поштовх кожної недуги що є, -
Гарячої, холодної, сухої, 420
Вологої, - і гуморів яких
Вина є в тім, і як долати їх.
На хворість кожну знаючи причину,
Він ліки визначав у ту ж хвилину.
І всі аптекарі його в ту ж мить
Були готові ліки ті зробити,
Бо їм людська довірливість давала
Щоразу грошей заробить чимало.
Старого Ескулапа добре знав,
Діоскорида й Руфа теж вивчав, 430
Ще й Гіппократ, Галі та Галена,
Серапіона, Разі, Авіценну,
Були з ним Аверроїс, Костянтин,
Бернард, Гаттесден, вправний Гільбертин.
В дієті власній пильнував він міру,
Тож уникав надуживання щиро,
Про травлення здорове завше дбав.
Не надто пильно Біблію вивчав.
В червоних шатах із шитвом блакитним
По шовку вельми виглядав примітним. 440
Та, попри все, ошадливо беріг
Той гріш, що заробив в літах чумних.
Бо золото - то серед ліків диво;
Тож золото любив він незрадливо.
Була й З-ПІД БАТУ добра ЖІНКА там,
Глухенька трохи, я зізнаюсь вам.
Робила одіж жіночка здавен та
Далеко кращу шат із Іпру й Генту.
Ступить ніхто в парафії не смів
Поперед неї до Святих Дарів; 450
Бо, якби хто таку й намислив справу,
Ся жінка повелася б неласкаво!
Препишні намітки на голові

VI. 3 майстерні художнього перекладу

Носила, - фунтів з десять храмові
Завважили б, надівані на свято;
Тугі панчохи прикрашали п'яти,
Й новенький черевичок на носі.
Лице відкрите й миле у смазі.
Звичаєм добрим жінка відзначалась,
Тож п'ять разів в житті вона вінчалась; 460
Ну, а про друзів юних її літ
Напевно, тут нам згадувать не слід.
Була аж три рази в Єрусалимі,
Річки долала й гори несходимі.
Вона Булонь відвідала і Рим,
І Кельн, і гріб із Яковом святим, -
Сходила, словом, путівців чимало.
На жаль, кількох зубів їй бракувало.
На виноході їхала вона
Презграбно, й капелюшка ширина 470
Переважала круглий щит військовий;
Їй на стегно круте лягли покрови
Плаща, й на п'ятці - гострі остроги.
У гурті цокотіла без ваги;
Розважить вміла в смуткові коханців,
Бо відала мистецтво давніх танців.
Із ними їхав ще один їздець:
Парафіяльний простий ПАНОТЕЦЬ,
Що думкою святою був багатий.
А вчений був такий, що й не сказати: 480
Євангеліє досконало знав,
І святощів парафіян навчав;
Був лагідний, смиренний у покорі,
Терплячий у випробуванні й горі,
Як він доводив безліч се разів;
І десятину брати не любив.
Натомість роздавав сам без вагання
Парафіянам щедре подаяння
З того, що на Великдень діставав;
Себе ж при тім малим задовольняв. 490

Парафія його була широка,
Але ні грім, ні злива прежорстока
Не заважали рушити у путь,
Щоб за потреби зі вмирущим бутъ;
До багача чи старця йшов він пішки.
Не западав в гординю анітрішки,
Навчав тому, робив що перше сам,
Євангелія вірячи словам;
Іще й любив при сьому примовляти:
На злоті ржа – що ж від заліза ждати? 500
Як в панотцеві чистоти нема,
Тоді в парафії іржа сама!
І се було б на докір панотцеві:
У гної пастир, а стада взірцеві.
Тому священник мусить показать,
Як стаду в чистоті слід проживать.
Тож він ніколи не лишав отару,
Щоб не впустити шолудь у кошару,
Не їздив він у Лондон до Павла
Відспівувать вельможні там тіла 510
Й до братства десь заможного пристати;
Ні, він лишавсь отару пильнувати,
Вовки щоб не прокравись до овець;
То справжній пастир був, а не купець.
Обов'язок проніс святого труду,
Та грішного не зневажав він люду;
Без зверхності він і пихи навчав,
Все ласкою й смиренням позначав.
Вести своїх парафіян до неба
Взірцем своїм же – се його потреба! 520
Коли ж хтось затинався у лихим, -
Байдуже, в стані чи званні яким –
Того він гостро докоряти брався.
Священник кращий в світі не з'являвся.
Мирської слави не шукав собі,
Був нелукавий в радості й журбі
Христа й апостолів навчав він слова,

VI. 3 майстерні художнього перекладу

Та спершу сам сповняв їх настанову.
З ним їхав РАТАЙ, його рідний брат,
Що вперто гній возив на поля шмат. 530
То чоловік був добрий, роботящий,
У поведінці певний і путящий.
Він Бога в світі над усе любив,
Не шкодував Йому подячних слів,
І ближнього любив він, як годиться.
Навик у полі тяжко він трудиться;
Бідасі кожному допомагав
В ім'я Христа, і грошей сам не брав.
Завжди платив він десятину справно
За все, давно отримане й недавно. 540
Він на кобилі був і в опанчі.
Мірошник, Економ тоді вночі
Реліквій продавець та Управитель,
Я сам та Возний в'їхали в обитель.
МІРОШНИК був високий і тяжкий,
Він дужі мав і м'язи, і кістки.
І виграти вівцю він був би в стані
На кожному борецькому змаганні.
Здоровий, вайлуватий, сам-один
Знять двері кожні міг би з петель він, 550
Чи з розбігу розбить їх головою.
А борода його була рудою
Й завширшки із лопату, далєбі.
На носі бородавку мав собі,
Що прикрашав її пучок волосся, -
Такий вінчає вухо кожній льосі.
А ніздрі чорні і великі мав;
Меча й щита при боці він тримав.
Був рот широкий в нього, як горнило.
Міг кожного пересмішити вміло, 560
Ще й мав він для супутників своїх
Історій купу й дотепів масних.
Ми палець золотий у нього взріли.
Каптур блакитний мав, а плащ був білий.

Свистів він на сопілці повсякчас,
І нею з міста вивів врешті нас.
Ще й ЕКОНОМ з правничої був спілки:
Господаря у ньому билась жилка,
Він кожний крам ретельно брав на спит, 570
Готівку платячи, а чи в кредит;
І, вибираючи харч обережно,
Він справи всі провадив, як належно.
Не свідчить про Господні се дива,
Коли невчена проста голова
Для вчених мудрості взірець являє?
Бо ним – аж три десятки управляє,
Що знаються в законах прескладних;
І з тузин знайдеться десь поміж них
Що будь-кому б у краї пояснили,
Які на ринку збіжжя діють сили, 580
Щоб він надалі в справах процвітав
(Коли ще тільки з розуму не спав),
І жить міг так, як тільки забажає;
Тож розв'язать могли б для всього краю
Питання із доходом і майном, -
А наглядав за ними Економ!
Холерик-УПРАВИТЕЛЬ їхав слідом.
Різнивсь поголеним ретельно видом;
Кружком чуприну коротко зрізав;
На тім'ї ж, мов чернець, тонзуру мав. 590
Він ззовні був кощавий і цибатий;
Нога – мов костур: литки не видати.
Комори й скрині пильнував як слід, -
Тож не страшний ревізії прихід.
Із того, чи дощі упали вчасно,
Напевно міг судить: чи вродить рясно.
Його господаря лани й стада,
Курник, кошара, стайня, череда, -
Все віддано цілком йому в опіку.
Виконував він працю ту велику 600
Від двадцяти господаревих літ

VI. 3 майстерні художнього перекладу

І в справах будь-чий витримав би спит.
З підлеглих, знаючи, що він завзятий,
Ніхто його не важивсь ошукати, -
Неначе смерть, він був для них страшний.
Домок собі поставив чепурний
У затінку дерев на моріжкові.
Багатства в потайнім він множив схові
Багато швидше, аніж уявляв
Собі господар, що йому давав 610
За службу чи то грошей небагато,
Чи то одежі різної на плату.
Хоч він почав хазяйнувать давно,
Лишався добрий тесля все одно.
А обіч з нами їхав день при дневі
На сіром у яблуках коневі.
На нім хламида довга, мов чужа,
А меч при боці вкрила вже іржа.
Той з Норфолка прибув, про кого йдеться,
З-під міста, котре Балдесвеллом зветься. 620
На ньому був немов чернечий пас,
І їхав він останнім з-поміж нас.
Ще й ВОЗНИЙ мандрував укупі з ними, -
Червоний з виду, наче херувими,
Вузькі очіці й пранці на лиці.
Швидкий і хтивий, наче горобці;
Борідку куцу мав, кошлаті брови, -
Уздівши їх, збавлялись діти мови.
Цілющі масті, сірка і свинець
З живим укупі сріблом нанівець 630
Тих пранців не могли звести із виду,
Й порятувать його від того бриду,
Який він на лиці носить навик.
Він полюбляв цибулю і часник,
А ще вино червоне і міцнюще,
Й горлав, хильнувши, мов шаленець суший.
А, як вина ще більше випивав,
Латиною тоді вже промовляв.

Два-три слівця лягли йому в кебету
З якогось там судового декрету, - 640
І в тому дива жодного нема,
Бо врешті-решт повтори й птах сприйма,
І «Волтер» краще папи вимовляє;
Але про інше хтось його питає, -
Промимрить філософії взірець
Лиш «*Questio quid iuris*» - і кінець.
Тож не знайти спритнішого нікого
Від шахрая шляхетного такого.
Дозволить він за квартиру лиш вина
Натішитись любаскою сповна 650
Меткому хлопцеві, й простить провину, -
Так діяти йому не в дивовину.
Коли віночка збавить хто дівча,
Того він не боятися навча
Відлучення єпископського суду
(Допоки, звісно, той платити буде),
Бо плата - кожній справі рішенець;
Він рік: «Для суду ад - се гаманець».
Та знаю добре: вводив він в оману, -
З відлученням-бо жартувать погано, 660
Вбива воно, а сповідь - розгріша;
В *significavit* грішна йде душа.
І молодь він єпархії всієї
В руках тримав, і вимагав від неї
Сповняти забаганки чергові.
Віночок він носив на голові
Великій, наче вивіска трактиру;
Й пиріг в його руці щита мав міру.
Смиренний з ним РЕЛІКВІЙ ПРОДАВЕЦЬ
Із Ронсевалу, - щойно навпростець 670
Удвох вони вернулися із Риму;
Співав він гучно: «В землю йди родиму»,
Й могутнім басом Возний підтягав, -
Сурми подібної я не чував.
Ясні Реліквій продавець мав коси,

VI. 3 майстерні художнього перекладу

Жовтаві й рівні, мов ляні пачоси,
Що починали витись навсібіч,
Лиш тільки збігши вниз йому до пліч,
Один по однім, мов хвости щурячі. 680
Красу являв без каптура терпляче, -
В мішку захований був каптурець;
Новітній моді слідував іздець.
На тім'ї шапочки лиш ніс окрайця.
Мав очі вирячені, мов у зайця.
На шапочці прочанина мав знак;
І ніс попереду його лошак
Торбину святощів, - із Риму щойно.
Неначе цап, співати вмів достойно.
Не мав він ані сліду бороди:
Рівненько скрізь, мов голено завжди, - 690
Ну, словом, був як мерин чи кобила.
Та святощі свої збував уміло, -
Так більше в Англії ніхто не вмів.
У торбі наволочку він возив,
Неначе Богоматері намітку;
А ще казав: з вітрила має нитку,
Яке святий Петро в руках тримав,
Коли Ісус по морю йти позвав.
Латунний хрест він мав із камінцями
Й пуделко зі свинячими кістками. 700
Але у зброї святощів своїх
За день він стільки заробити міг,
Чого, убравшись у жебрацькі шати,
За місяць не зумів би назбирати.
Тож витівки вигадувать спішив
І в дурні паству й пастирів пошив.
Проте повинен визнать без вагання:
Він був мастак у церкві на казання.
Повчання й проповіді він читав,
Найкраще ж - до пожертви закликав. 710
Бо, вже коли про се лунала мова,
Його язик так промовляв медово,

Що радо витрусити свій гаман
Готовий кожен був з парафіян.

Отож, розкрив я стисло перед вами,
В яким числі, якого стану саме,
В яким званні, з яких місцин чи міст
Зібрався гурт в шанований заїзд,
Що звався «Табард», від «Бика» навпроти.
Тож, оповівши все, що знав достоту,

720

До вечора я маю перейти,
Коли вже наші з'їхались гурти;
І всі пригоди, розповіді тощо,
Перекажу, що сталися в час прощі.
Та спершу маю чемно вас просить
Мене за просту мову не судить,
Бо стану все вам так оповідати,
Як оповів мені той люд строкатий,
Дотримуючись близько їхніх слів;

730

Відомо ж вам: якби хто захотів
Переказать почуте найточніше,
Слова не добирає красивіші,
А ті вжива, що в пам'яті зберіг, -
Дарма, що грубість може бути в них.
Інакше повість вийде неправдива:
З інакших слів і зміст зійде на криво.
Хоч би те все казав твій власний брат,
В одному змилиш, - піде все невлад.

В Письмі Ісус усе відверто каже, -
І сила слів тих часові не вляже;
Й, коли читав хто, нас навча Платон:
Звучати слово має ділу в тон.

740

І ще я прошу вас мені простити,
Коли всього не зміг в рядок вмістити,
Чи переплутав щось не до пуття, -
Мале моє уміння і знаття.

ГОСПОДАР нас велів гостинно стріги:
Покої прибрано, й на стіл накрито, -
Там красувалось розмаїття страв

VI. 3 майстерні художнього перекладу

І вина кращі, що їх тільки мав. 750
А сам він з невичерпною снагою
Зробився скоро учті головою.
Ставний був, сяяв блиск очей живих, -
В Чіпсайді не знайти міщан таких.
Він мудрий був, хоч говорив чимало,
І добрих рис йому не бракувало.
Ще й гречний був, нівроку, молодець;
Коли вечери надійшов кінець,
То він почав нас жартом розважати,
Збираючи водночас срібло плати, 760
І мовив нам: «Панове мандрівці,
Для вас є все в коморі й погребці!
Кажу вам правду, бо не звик брехати:
Подібне товариство презавзяте
В сих стінах бачив вельми вже давно.
Тож хочу вас розважить, - і воно
Не вартуватиме для вас нічого,
Аби була на вигадки спромога.
Йдете на прощу, - Боже помагай!
Вам мученик святий воздасть нехай! - 770
Але я знаю, як на путівцеві
Відрадно повість слухать мандрівцеві.
Й нікому втіхи жодної нема,
Як валка, мов каміння те, німа.
Тож підкажу вам, як себе розважить,
І вас дорога дальня не обтяжить.
Коли до серця рада вам моя, -
Беруся все облаштувати я;
Тоді я послуху від вас чекаю,
І з вами разом завтра в путь рушаю. 780
Отець-небіжчик ствердить сі слова:
Не втішиться – моя ось голова!
Тож руки підніміть, вагатись годі».
Нарада наша в приязній господі
Була недовга, тож поклали ми
З ним разом завтра рушити з корчми,

І, що робити маємо, спитали.
«Панове, - рік він, - прошу вельми мало:
Але мені ви не перечте в тім;
Про все я вам докладно розповім. 790
Щоб шлях не видався нам нуднуватий,
З вас кожен повісті дві розказати
До Кентербері мусить, і ще дві -
Шляхом назад, щоб різні життєві
Історії вони для нас являли.
Хто на найкращу повість буде здалий,
Тобто подати матиме хто хист
В єднанні нам розвагу й мудрий зміст,
Дістане коштом інших той вечерю,
Коли повернеться із Кентербері 800
І знов сидітиме при сім столі.
Аби пригоди вас минали злі,
Я власним коштом вирушаю з вами
І проведу вас певними шляхами.
І кожного непослух зупиню,
Йї за вартість дня заплатить той пеню.
Коли ви даєте на чуте згоду,
То більше слів не треба, й про вигоду
Подбаю вашу у дорозі я».
Ми присяглися, мов одна сім'я, 810
В усьому вказівкам його годити,
І згідно з настановами ходити,
Йїому надавши право нас водить
І оповіді наші всі судить,
Та ще й ціну вечері визначати,
І вказувать, коли слід розпочати
І де - скінчити; одностайно ми
Пішли під владу Власника корчми.
Тож випили ми ще за добру справу,
І зразу ж розійшлися, щоб на славу 820
Ще виспатися і набратись сил.
Уранці, як зажеврив небосхил,
Господар нас підняв і, наче півень

Слухняних квочок, шикував у рівень;
І вперше наш в путі спинився стрій,
Вже де Томи святого водопій.
Там, спішившись й ослабивши попругу,
Господар рік: «Панове, не в наругу
Над вами вчора владу я прийняв!
Тож нині визначити час настав, 830
Хто оповідку першу промовляє.
До елю та вина в мені жага є,
Й пеню заплатить неслух-бунтівник
За всіх витрат путі вичерпний лік.
Хай витягає кожен соломину, -
Коротка вкаже першу повістину.
Мій пане Лицарю, - сказав нараз, -
Ходіть сюди й тягніть, такий наказ.
І ви, вашмосць Ігумене, ходіте,
І вам, Студенте, теж не слід тремтіти, - 840
Тягніть по черзі кожен жереб свій!»
По соломині кожен взяв своїй;
Щоб не ходити довго манівцями,
Скажу відразу простими словами:
Коротку витяг Лицар, і в ясі
Вітали жереб одностайно всі.
Тож він повинен був розпочинати,
Аби своїї ж згоди не ламати, -
Чи тут якихось ще потрібно слів?
Се він, людина добра, розумів, 850
Бо в мудрості своїй мав настанову
Буть даному довіку вірним слову;
Тож мовив: «Вам скажу без осторог:
Благословив сей жереб, значить, Бог!
Тож їдьмо, і схиліть свій слух до мене».
І ось що оповів він достеменно,
Бадьоро мовлячи нам із сідла
Про вікопомні, давні вже діла.

Примітки

1-14. Вважають, що цей опис весни Чосер запозичив із популярної тоді поеми Гвідо делла Колонья «Історія зруйнування Трой», – тож «сухі поля в Березні» завдячують цьому літературному взірцю, а не реальній англійській погоді.

7-8. Квітневе Сонце, яке перебуває в сузір'ї Овна, *молоде*, бо воно щойно перетнуло точку весняного рівнодення, і день збільшується. За підрахунками самого Чосера, подорож прочан припала на 16–20 квітня, найімовірніше – 1387 року.

17. *Святий мучень* – архієпископ Кентерберійський Тома Бекет (1118–1170), убитий з наказу короля Генріха II і через три роки оголошений католицькою церквою святим. Відтак місто Кентербері зробилося в середні віки одним із найбільших осередків паломництва.

20. Савтверк – тоді передмістя Лондона на південному березі Темзи за Лондонським мостом. Назва заїзду «Табард», що стояв на головному шляху до Кентербері, походила від зображення опанчі (“tabard”) – її лицарі носили поперх обладунку – на його вивісці.

24. Насправді число згаданих у пролозі прочан (виключаючи самого Чосера) – не двадцять дев'ять, а двадцять сім, а коли взяти до уваги ще й безіменних святих отців, які супроводжують ігуменю – то тридцять. Ця помилка могла бути зумовлена тим, що в старовинних рукописах число писалося не словами, а римськими цифрами, і, пишучи XXVII і XXVIII, легко було помилитися.

51-65. Географія звияг Лицаря настільки широка, а перелічені військові події так розтягнуто в часі, що вони навряд чи могли стосуватися одного персонажа. Александрію Єгипетську було захоплено (і через тиждень залишено) королем Кіпру П'єром де Лузіньяном у 1365 році. Поган-прусів згадано, очевидно, тому, що проти них воювали тевтонські рицарі. На відміну від прусів, мешканці Литви й Русі були тоді християнами, але не католиками, а православними, й тому папа Урбан VI закликав до хрестового походу проти них у 1378 році (однак охочих іти в цей похід виявилось так мало, що він не відбувся). Альдязір було відвойовано в арабських емірів Гранади у 1344 році. «Грецьким» за часів Чосера називали Середземне море. Похід в Атталію (тепер Туреччина) П'єр де Лузіньян здійснив у 1352 році. До цього, очевидно, стосується й згадка Мілета – де в часи Чосера у колишніх візантійських володіннях уже утвердилися турки-османи.

VI. 3 майстерні художнього перекладу

79. За часів Чосера слово «сквайр» означало молодого чоловіка шляхетного роду, який готується прийняти лицарство. Слово «джура» є його доволі близьким українським відповідником. Чосер сам числився при королі сквайром, але отримав цей титул не з народження, а за свою службу.

85-86. Сам Чосер брав участь у поході до Фландрії та Пікардії в 1369 році.

100. Прислужування лицареві за столом належало до обов'язків сквайра.

101. Йомени – клас вільних власників землі, які самостійно її обробляли, у середньовічній Англії (на відміну від шляхтичів – джентрі, які могли бути не надто заможніші, але самі землю не орали).

115. *Срібний Христофор* – срібний образок із зображенням святого Христофора, якого вважали захисником від небезпеки.

120. Святий Елігій (франц. Елої) був патроном ювелірів, а Ігуменя кохалася на цьому мистецтві.

124-126. Від часів нормандського завоювання (1066) мовою вищих верств Англії була старофранцузька; але Ігуменя знає її в англо-нормандському варіанті, далекому від французького еталону.

161. Готичні літери, використовувані за часів Чосера, мали згори вінчики.

162. «Любов перемагає все» (лат.). Ці слова належать Вергілію («Еклоги», X, 69). Чосер обіграє їхню двозначність: може йтися як про небесну, так і про цілком земну любов.

163. Законниця – черниця при Ігумені.

171-172. Монах належав до тих, що жили поза монастирями, у скитах при маленьких капличках (отже, у своїй капличці він був безроздільним володарем).

173. Святий Бенедикт заснував у VI столітті чернечий орден бенедиктинців.

177-178. Очевидно, Чосер мав на увазі уривок трактату знаменитого богослова IV–V століть Блаженного Августина «Про місто Боже» (XVI, 4), де йшлося про мисливця Німврода. Хоча полювання для монахів було суворо заборонене, вони за часів Чосера широко ним промишляли.

187. Очевидно, Чосер згадує про інший трактат Блаженного Августина – «Про справи чернечі».

208. На відміну від монахів – “monks” (саме так Чосер називає попереднього героя), які жили в монастирі з монастирського господарства, жебрущий Чернець (в оригіналі “Frere”, від латинського

«Frater» – «Брат»; «Friar» сучасною англійською) заробляє на прожиття поза межами монастиря, збираючи милостиню та отримуючи плату за різні треби.

210. За часів Чосера чотирма найголовнішими чернечими орденами («Законами») були францисканці, домініканці, кармеліти та августиніани.

254. *In principio* – на початку (лат.). Ці перші слова Євангелія від святого Івана ченці промовляли, заходячи до когось в оселю.

258. Полюбовні суди («love-day» у Чосера) влаштовували в середньовічній і ранньомодерній Європі (зокрема і в Україні), щоб помирити («поєднати») суперників, не доводячи справи до офіційного суду.

261. Слово «магістр» (власник університетського диплому магістра) вживається в «Оповідках» кілька разів, тут – аби підкреслити, як Чернець пишається своєю «вченістю».

285-286. Твори Арістотеля, зокрема його «Логіка», лежали тоді в основі курсу як в Оксфорді, так і в кожному іншому тогочасному університеті.

293-294. До винайдення книгодрукування у XV ст. рукописні книги були надзвичайно дорогі, тож 20 томів студента становили тоді справжній скарб.

297-298. Вірили, що філософський камінь має спромогу перетворювати звичайні метали на золото. Бідний студент, звісно, цього каменя не мав.

309. Судовий сержант (Sergeant of Law) належав до впливової групи тодішніх правників, що мали, зокрема, виняткове право вести справи в Суді загальних справ – найвищому тогочасному суді Англії.

310. У соборі святого Павла в Лондоні судові сержанти тоді зазвичай консультували своїх клієнтів.

324. Після Нормандського завоювання (1066) стару судову систему Англії було радикально змінено, саме з нього починається регулярний запис судових справ, знанням яких хизується Судовий сержант.

331. Термін «франклін» у середньовічній Англії означав вільну з народження людину (на противагу до «серфа» – раба). Але цей широкий термін сам по собі не вказує ані на майновий стан, ані на шляхетність походження. Лише з подальшого опису видно, що Франклін у Чосера є багатим землевласником і лицарем.

333. Середньовічна медицина розрізняла «комплекцію» за перевагою однієї з чотирьох «життєвих рідин» (чи «гуморів»): у

VI. 3 майстерні художнього перекладу

сангвініка переважала гаряча і волога кров, у флегматика – холодна і волога «флегма», у холерика – гаряча і суха «холерія», у меланхоліка – холодна і суха «меланхолія». Ознакою сангвініка вважали червоне обличчя.

334. Хліб, змочений у вині, був поширеним сніданком у середньовічній Англії.

336-338. Грецький філософ Епікур називав насолоду безумовним благом, і тому пізніше його вважали проповідником моральної вседозволеності.

355-356. Франклін, як один із найзначніших лицарів графства, мав обов'язок брати участь у сесіях мирового суду й представляти графство у парламенті.

358. На додачу Франклін виконував ще й обов'язки шерифа, який наглядав за дотриманням законності. Таке сполучення посад не було на той час рідкістю.

363-364. Кожен із ремісничих цехів у середньовічному Лондоні мав власний цеховий одяг. Проте, оскільки п'ятеро перелічених вище ремісників очевидно належали до різних цехів, коментатори досі сперечаються, чому поет змусив їх одягатися однаково. Зокрема, вважають, що всі п'ятеро могли бути почесними членами братства при одному з цехів.

372. За часів Чосера Лондон поділявся на 24, а з 1394 року – на 25 дільниць, кожну з яких очолював вибраний олдермен (староста).

377. У Середньовіччі звернення «Пані» («Мадам») належалося тільки жінкам-шляхтянкам; дружини ремісників, навіть заможних, на нього права не мали.

390. З давніх часів іронізували з невпевненої поведінки моряків на суходолі.

397. Місто Бордо на західному французькому узбережжі, яке на той час усе ще перебувало під владою Англії (перейшовши до неї як посаг Елеонори Аквітанської в XII ст.), славилася морським вивозом вин до Англії та Фландрії.

404. Дослідники вважають, що названі географічні межі від Гулля (на північному сході Англії) до Картагени (на південному сході Іспанії) є радше гіперболою, а не діапазоном реальних подорожей Шкіпера.

408. Повищий коментар стосується і меж від Готланду (острова в Балтійському морі на схід від Швеції) до Фіністерра (мису на північному заході Іспанії).

410. У дартмутських книгах XIV століття згадується корабель «Маддалена»; вважають, що його власник Пітер Рішенден і став для Чосера прототипом Шкіпера.

414-418. У Середньовіччі було розвинуто цілу складну «науку» про те, яким чином розташування планет впливає на дію ліків, чи то посилюючи її, чи то послаблюючи.

420-421. У Середньовіччі вважали, що кожна хвороба є наслідком порушення рівноваги «гуморів» у тілі людини (див. вище примітку до 333).

425-428. Ще в Середньовіччі розуміли, що спілка поміж лікарем і аптекарем значно більшою мірою скерована на їхнє власне благо, аніж на благо хворого.

429-434. Такий перелік медичних світил взагалі характерний для середньовічної літератури. Ескулап – легендарний засновник грецької медицини, якого в античні часи обожествляли. Діоскорид, Руф Ефеський, Гіппократ – славетні грецькі лікарі. Галі ібн ель Аббас (помер 994) – перський лікар. Гален – славетний лікар доби розквіту Римської імперії, жив у II ст. нової ери. Разі Багдадський жив у IX ст., Аверроїс та Авіценна – славетні арабські філософи й лікарі XI і XII ст. відповідно. Костянтин Афер – монах із Картагени (XI ст.), який навчався медицини в арабів на Сицилії. Бернард Гордон – шотландець, який був професором у Монпельє бл. 1300 року. Англієць Гільбертин жив у XIII ст.. Джон Гаттесден викладав в Оксфорді й помер 1361 року; припускають, що Чосер знав його особисто.

438. Більшість лікарів за тих часів були кліриками. Можливо, Чосер натякає саме на цю обставину.

442. Так звана «Велика чума», яка викосила третину населення Європи, вразила Англію в 1348 році, але й потому неодноразово бували епідемії, під час однієї з яких заробив свої статки Доктор.

443. У середньовіччі золоту приписували лікувальні властивості, це й дало підстави для іронії Чосера.

445. Деякі старі коментатори «оселяли» Жінку з-під Бату в парафії святого Михайла за міськими мурами, яка справді славилася ткацтвом.

448. Іпр та Гент у Фландрії були уславленими центрами ткацтва, – отже, якість виробів Жінки з-під Бату оцінено вельми високо.

450. Порядок підходу до причастя після завершення меси визначався обсягом зроблених на храм пожертв.

454. Іронія з приводу надто громіздких жіночих головних уборів характерна для літератури Середньовіччя.

VI. 3 майстерні художнього перекладу

460. До дванадцятого століття церковне весілля не було обов'язкове для англійського шлюбу. Та й за часів Чосера ваги процедури надавало не таїнство, а його привселюдність, і тому вінчання зазвичай відбувалося не в храмі, а перед ним. Тому згадка про ще кількох чоловіків, з якими Жінка з-під Бату жила в юності, сприймалася за поетової доби зовсім не так гостро, як за пізніших пуританських часів.

463-466. Жінка з-під Бату відвідала всі найпопулярніші об'єкти для прощі в Середні віки: Єрусалим, де вклонялися Христовим місцям, Рим з його церквами й святинями, Сантьяго де Компостела в Галісії на північному заході Іспанії, з гробницею святого Якова, Кельн з мощами трьох царів, святої Урсули і 11 тисяч святих дів. У Булоні шанували чудотворний образ Святої Діви, який прибув на човні без весел і вітрил.

486. За часів Чосера парафіяни зобов'язані були сплачувати десятину (десяту частину доходу) парафіяльному священикові; несплата каралася відлученням від церкви.

509. Йдеться про собор святого Павла. Лондонські священики заробляли значно більше від парафіяльних панотців.

540. Ратаєм Чосер називає вільного селянина, який працював на невеличкому власному полі.

541. Опанча складалася з двох прямокутних платів тканини на спині й грудях, які скріплювалися на плечах. Саме її було зображено на вивісці заїзду «Табард».

548. Призом на змаганнях борців-силачів із рестлінгу (в оригіналі Чосер вживає саме це слово!) в Англії здавна були вівця чи баран.

563. Вважають, що, спираючись на давнє англійське прислів'я «У чесного мірошника – золотий великий палець», Чосер нагадує: тогочасні мірошники здебільшого нещадно лупили гроші з клієнтів-селян.

567. Економ вів господарські справи правничої корпорації (Inns of Court), члени якої надавали різноманітні послуги своїм клієнтам.

587. Худорбу й запальний норів Управителя Чосер за приписами свого часу напевно вважав виявом його холеричної «комплексії» (див. примітку до 333).

622. Управитель їде весь час позаду валки прочан, а Мірошник – попереду. Можливо, в тому виявляється їхній антагонізм: адже управитель поставлений, зокрема, і на те, щоб наглядати за мірошником.

623. Возний (у Чосера “Somnour”, сучасною англійською “Summoner”) був урядовцем єпископського суду, до обов’язків якого належало оповіщати відповідачів і свідків про час слухань, а під час самого слухання вартувати при вході.

624. За Середньовіччя серафимів прийнято було зображати червоними, натомість херувимів – блакитними; схоже, що Чосер переплутав ці кольори.

625-635. За часів Чосера перелічені нижче речовини (ртуть, сірку, свинець) використовували для виготовлення ліків від карбункулів (пранців). Частина з цих речовин спричиняла насправді тяжкі отруєння й психічні розлади.

646. *Questio quid iuris* – питання в тому, який закон [слід застосовувати] (лат.), – типова фраза з тогочасних судових дебатів.

650. Єпископський суд розглядав справи про звалтування, перелюб тощо, а Возний допомагав винуватцеві (за плату!) уникнути покарання.

655. Відлучення від церкви було звичайним покаранням за перелюб.

662. Словом *significavit* розпочиналася судова ухвала про арешт відлученого від церкви, який упродовж сорока днів не зміг сплатити встановлену пеню.

669. Цього персонажа на ім’я «Pardoner» (від дієслова «to pardon» – прощати) в російських перекладах традиційно називали «Продавцем індульгенцій». Насправді ж, як видно з подальшого опису, він торгував церковними реліквіями, – звісно ж, підробними. Тема фальшування цих реліквій була популярна в середньовічній літературі – однак, і на такі реліквії знаходилися покупці, і не лише серед простолюду. Цей же сюжет розвиває Умберто Еко в романі «Бавдоліно».

670. Славетна обитель монахів-августиніанців лежала при гірському проході Ронсеваль (відомому як місце загибелі Роланда), через яку прочани йшли вклонитися гробниці святого Якова в Компостела (див. примітку до 463-466). Відділок цієї обителі в дільниці Чарінг-Кросс у Лондоні було в 1379 році оскаржено за продаж підроблених реліквій. Отже, в словах Чосера маємо відверту іронію.

685. Побувавши в Римі, прочани позначали одяг образком нерукотворного Спаса з хустки, якою свята Вероніка втерла обличчя Спасителю під час його сходження на Голгофу.

VI. 3 майстерні художнього перекладу

691. Спершу цей рядок вважали просто описом жіночного вигляду Продавця реліквій. Сучасні коментатори вбачають у ньому натяк на те, що він був або скопцем (*мерин*), або гомосексуалістом (*кобила*).

719. Ще в записі 1550 року згадується заїзд «Бик» на протилежному боці головної вулиці Савтверка від «Табарда».

741-742. Цю думку Платона Чосер міг прочитати або в латинському перекладі діалогу «Тімей», який був популярний у Середньовіччі, або, у викладі, в «Розраді через філософію» Боеція – іншому тексті, широко знаному в той час.

754. Чіпсайд був на той час головною торгівельною дільницею Лондона.

792-794. Якщо кожен із тридцяти (гадано) прочан мав розповісти по чотири історії, то число «Кентерберійських оповідок» (120) мало б перевищити число новел добре знайомого Чосерові «Декамерона» Боккаччо (100). Проте первісний задум так і не було реалізовано: кожен із персонажів спромігся тільки на одну оповідку. Принагідно коментатори відзначають очевидну нереалістичність пропозиції Господаря заїзду: їдучи верхи, неможливо розповідати для тридцяти вершників одночасно, бо така валка неминуче розтягнеться на чималу відстань!

819. Водопій святого Томи – потік приблизно за дві милі від Лондона по Кентській дорозі, де подорожні традиційно напували коней.

*З середньоанглійської переклав
і примітки уклав Максим Стріха*